

Reforma odpovědnosti firem za lidská práva

Zastavit porušování lidských práv a devastaci životního prostředí není možné bez posílení odpovědnosti firem a nadnárodních korporací. K takovému závěru dospěly již před pěti lety evropské neziskové organizace (včetně Ekologického právního servisu), když založily koalici ECCJ (European Coalition for Corporate Justice). V několika posledních letech k němu spěje také OSN, Evropský parlament a Evropská komise.

Pozadí problému

Nadnárodní společnosti stále více přesouvají svou výrobu do zemí s nízkými výrobními náklady. Stále častěji také v této souvislosti čelí obviněním, že se podílí na porušování lidských práv a likvidaci životního prostředí. Nejčastěji je skloňováno využívání dětské a nucené práce v textilním a elektronickém průmyslu, znečištění způsobené těžbou ropy a jiných surovin, ohrožení biodiverzity, zásahy do práv původního obyvatelstva, financování stran válečných konfliktů výměnou za těžební licence, potlačování odborů nebo násilí páchané najatými bezpečnostními agenturami.

Kámenem úrazu je, že mateřské společnosti, které spadají pod jurisdikci evropských států, neodpovídají za dopady činností svých zahraničních dceřinných společností nebo subdodavatelů. V případě, že vlády (rozvojových) zemí zmíněné excesy tolerují či se přímo na nich podílí, jsou tyto nadnárodní firmy za porušení mezinárodního práva v podstatě beztrestné a mohou na nich legálně profitovat v rámci soutěže na evropském trhu. Situace se nedá paušalizovat, naopak existuje řada firem, které se snaží chovat zodpovědně. Mezi ně patří úspěšné české firmy, které jsou založeny na domácí značce a vychází z českého prostředí. Ale právě díky svému zodpovědnému přístupu čelí neférové konkurenci, která chybějících standardů v rozvojových zemích zneužívá nebo prostě problém ignoruje.

Dění v OSN a EU

Zvláštní zmocněnec OSN pro byznys a lidská práva John Ruggie zahájil debatu v roce 2008 svou zprávou Protect, Respect and Remedy: a framework for business and human rights. Následně nechal zpracovat analýzu právního rámce ve více než čtyřiceti zemích světa - Corporate Law Project: Overarching trends and observation¹. Cílem bylo zjistit, do jaké míry jednotlivé země požadují po firmách dodržování lidských práv. Aktivitu Johna Ruggieho doplňují události na půdě Evropské unie, kde se diskutuje změna evropského práva a pravidel fungování evropského trhu, která by vedla k ochraně lidských práv a životního prostředí, v případě že jsou kdekoli na světě ohroženy firmami, které se účastní soutěže na evropském trhu - ať již jejich mateřské společnosti jsou registrovány v Evropě, USA, Číně nebo daňovém ráji. Již v březnu 2007 Evropský parlament vydal rezoluci², v níž vyzývá Komisi, aby se začala zabývat touto problematikou. V roce 2009 se viceprezident Günther Verhaugen společně s českým komisařem Vladimírem Špidlou sešel se zástupci ECCJ a přislíbil, že Komise provede analýzu fungování evropského práva se zaměřením na evropské společnosti operující mimo EU. V roce 2010 má být představena již hotová studie³, kterou provedla University of Edinburgh, a jejímž klíčovým závěrem je fakt, že firmy působící

1 <http://www.reports-and-materials.org/Ruggie-corporate-law-project-Jul-2010.pdf>

2 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0062+0+DOC+XML+V0//EN>

3 <http://www.law.ed.ac.uk/euenterpriseslf/>

v EU ve velké míře profitují z činností mimo EU, avšak vyhýbají se odpovědnosti za dopady těchto činností na lidská práva a životní prostředí.

Ohrožené regiony – rozvojové země i EU

Za regiony nejvíce ohrožené porušováním lidských práv OSN označila Asii a Tichomoří, Afriku a Latinskou Ameriku. Jedná se tedy o rozvojové země, kam na jednu stranu směřuje z Evropy rozvojová pomoc, na druhou stranu zde většinu případů bezpráví mají na svědomí dceřiné a dodavatelské společnosti evropských firem⁴. Ačkoli evropské země deklarují svoji podporu pro budování demokracie a fungujícího právního státu v rozvojových zemích, oběti bezpráví se často nemohou spolehnout na to, že je ochrání jejich stát. Bránit se však nemohou ani v Evropě, odkud nadnárodní firmy pocházejí a kam také směřuje zboží, které se v rozvojových zemích vyrábí.⁵ Podání žaloby k evropskému soudu je pro ně nákladné a získat potřebné důkazy a právní zastoupení obtížné.

Jak ukázala Edinburhská studie, která bude brzy publikována, lidská práva a životní prostředí jsou ohrožena také uvnitř Evropské unie, Českou republiku nevyjímaje. Například obyvatelé Ostravska žijí v oblasti s nejvíce znečištěným ovzduším v Evropě. Nejzávažnější je situace v okolí hutního závodu patřícího největší světové ocelářské korporaci – ArcelorMittal. V obytných čtvrtích sousedících s hutěmi ArcelorMittal jsou zákonné limity prašnosti a karcinogenního benzo(a)pyrenu až o stovky procent. Díky emisím prachu a karcinogenních látek z ArcelorMittal podstupují tisíce obyvatel Ostravska každý den desetinásobně vyšší riziko onemocnění rakovinou než ostatní obyvatelé ČR. Obyvatelé Ostravy, kteří se také dožívají průměrně nižšího věku, se tak řadí mezi několik milionů lidí, kteří po celém světě trpí kvůli nedostatečné odpovědnosti korporací.

Problematická odvětví

Z hlediska odvětví je podle OSN problematická zejména výroba maloobchodního a spotřebního zboží (21 %) a chemický a farmaceutický průmysl (12 %). Příkladem můžou být bangladéšští nebo indičtí dodavatelé oblečení pro firmy, jako je TESCO, LIDL a H&M. Za tamější dělnice, jejichž platy dosud nedosahují ani životního minima, se nedávno postavila britská a americká odborová hnutí.⁶ Vůbec nejproblematictější je těžební průmysl, který je podle OSN zodpovědný za celých 28% zdokumentovaných případů bezpráví. To se týká firem Repsol nebo Chevron, které těží ropu v Amazonii, korporace AngloPlatinum, která těží platinu v jižní Africe, firmy Shell, která těží ropu v Nigérii⁷ a mnoha dalších.

Navrhovaná řešení

Právníci EPS vyvinuli komplexní návrh potřebných právních změn, který je prosazován ECCJ. Cílem navrhovaných reforem je zvýšit vymahatelnost práva v EU i mimo ni. Navrhujeme, aby mateřské firmy působící v Evropské unii byly povinny dohlížet nad svými dceřinými společnostmi a obchodními partnery, kteří se zásadně podílí na jejich činnostech a předcházet porušování lidských práv. Odpovědnost mateřských společností lze v určitých situacích vyvodit na základě existujícího práva, ale její rozsah je nejasný a možnost obětí se jí dovolávat je jen teoretická.

Právníci EPS vyvinuli návrhy prosazované více jak 250 evropskými nevládními organizacemi sdruženými v Evropské koalici pro odpovědnost korporací, jak by Evropská unie a její členské státy měly na vzniklý problém reagovat. Návrhy se týkají právních opatření, jejichž

4 Podle připravované studie z University of Edinburgh.

5 Podle připravované studie z University of Edinburgh.

6 <http://www.aflcio.org/aboutus/thisistheafclcio/ecouncil/ec08052010h.cfm>

7 Případové studie najdete na <http://www.responsibility.cz/index.php?id=419> nebo <http://www.rightsforpeople.org/read-more/case-studies/?lang=en>.

cílem je přemostit mezery v právu vzniklých v důsledku globalizace. Firmy podnikající na vnitřním trhu EU by měly být odpovědné za dopady svých operací na lidská práva a životní prostředí a případné oběti porušování mezinárodního práva by měly mít přístup k soudní ochraně. Konkrétně:

1. Zásadní příčinou nezodpovědného chování nadnárodních společností je to, že nejsou právně odpovědné za činnost svých zahraničních dceřinných společností a subdodavatelů. Ty často operují v zemích, kde korupce a jiné politické i kulturní faktory znemožňují lidem domáhat se svých práv, byť jsou garantovaná mezinárodními úmluvami. Proto je nezbytné mateřským společnostem, které se nacházejí v evropské jurisdikci, uložit povinnost, aby dohlížely na dodržování lidských práv a pravidel ochrany životního prostředí u svých podřízených společností. Toto řešení jednak odráží reálné rozčlenění rozhodovacích pravomocí v nadnárodních společnostech a jednak by umožnilo obětem, v případech, že by se nemohli domoci spravedlnosti ve svých zemích, domáhat se nápravy či kompenzace před soudy v Evropských zemích, do jejichž jurisdikce mateřské společnosti spadají. Na základě stávajících principů práva taková odpovědnost mateřských společností existuje, ale její rozsah je nejasný a tudíž je pro oběti příliš riskantní zahajovat na jejím základě soudní spory. Tento požadavek by měl dopadat na jakékoliv mateřské společnosti nadnárodních firem operujících v EU, tedy i těch, které pochází z třetích zemí nebo tam přesunuly své sídlo. Jinak by nebylo možné zaručit ochranu evropských firem před nekalou konkurencí.

2. Dalším krokem je zlepšení přístupu obětí k soudům. Procesní právo a mezinárodní právo soukromé vytváří v tomto ohledu řadu bariér. Tyto bariéry mají svůj smysl, ale je potřeba stanovit výjimky pro případy, ve kterých existuje silný veřejný zájem pro umožnění soudních případů. Právní ale i praktické překážky, kterým oběti zneužívání práv čelí, např. nedostupnost důkazů, finanční náklady a rizika vedení soudního sporu, zastrašování nebo prostá fyzická nemožnost podat žalobu, jim znemožňují domáhat se svých práv. Členské státy EU zavedly do svého procesního práva různé nástroje, které tyto překážky řeší, např. hromadné žaloby, žaloby ve veřejném zájmu, výjimky ze zásady neúspěšná strana platí, exemplární náhrady škody, možnost soudu nařít vydání důkazů. Tyto nástroje by měly být revidovány a procesní právo by mělo nastavit jasné standardy pro civilní žaloby týkající se porušení lidských práv a zásahů do životního prostředí, které by usnadnily přístup ke spravedlnosti a zároveň ochránily firmy před šikanózními žalobami.

3. Velké firmy operující na evropském trhu by měly být povinny zveřejňovat informace (1) o své struktuře - o svých vlastních, dceřinných společnostech, subdodavatelském řetězci a významných obchodních partnerech a (2) o dopadech svých činností na lidská práva a životní prostředí. Transparentnost je předpokladem toho, aby bylo možno, ať již právně nebo neprávně, správně přiřadit odpovědnost za nepřijatelné chování. Princip povinného zveřejňování relevantních nefinančních informací firmami v jejich výročních zprávách je již součástí práva EU, nicméně je formulován natolik nejasně, že v praxi nefunguje a není možné ho v konkrétních případech uplatnit.

Nadcházející legislativní vývoj v EU

Na přelomu příštího roku plánuje Evropská Komise předložit členským státům EU několik návrhů, jak popsanou situaci řešit a jak implementovat doporučení zvláštního zmocněnce OSN, Johna Ruggieho. Nejpodstatnější jsou následující tři očekávané dokumenty, ke kterým se Česká republika bude vyjadřovat:

1. Sdělení o společenské odpovědnosti podniků (CSR)

Tento dokument je nezávazný, ale fakticky v něm Komise stanoví priority politiky EU na poli odpovědnosti firem za lidská práva a vymezí své konkrétní střednědobé kroky. Dokument by

měl obsahovat také návrhy na legislativní změny. Sdělení bude na jaře 2011 předloženo členským státům k připomínkování.

2. Návrh změny nařízení Brusel I

Nařízení Brusel I⁸ určuje, kdy se soudy členských států EU musí a mohou zabývat případy s cizím prvkem. Tato pravidla určují, zda se oběti porušení lidských práv z třetích zemí, na kterých se podílely firmy operující v EU, mohou úspěšně domáhat spravedlnosti před evropskými soudy. Nařízení Brusel I v zásadě umožňuje obětem z třetích zemí žalovat mateřské firmy v evropských zemích, ve kterých mají své sídlo. Výrazného zlepšení by přinesla novela, která by (1) umožnila žalovat společně s mateřskou společností její dceřinou společnost, která operuje v dané třetí zemi a která se fakticky zneužití lidských práv dopustila, a také (2) cizí mateřské společnosti, které mají s EU významné teritoriální nebo obchodní vazby. Dalším zlepšením (3) by bylo zavedení tzv. forum necessitates, které by umožnilo evropským soudům vyslechnout případ, který nemůže být vyslechnut v jiné zemi, např. z důvodu probíhající občanské války nebo z důvodu zhroutení právního státu. Komise plánuje předložit návrh změn nařízení členským státům k připomínkování před koncem roku 2010.

3. Konzultace k zavedení povinného zveřejňování informací o dopadech činností firem na lidská práva v rámci výročních zpráv

Princip povinného zveřejňování i jiných než finančních údajů je součástí práva EU, nicméně je formulován natolik nejasně, že v praxi nefunguje a není možné ho v konkrétních případech uplatnit. Z tohoto důvodu Evropská komise zvažuje jeho upřesnění a otevře k této otázce proces veřejného připomínkování. Tato reforma by umožnila implementaci výše popsaných návrhů nevládních organizací. Firmy by měly zveřejňovat informace o své struktuře - o svých vlastnících, dceřiných společnostech, subdodavatelském řetězci a významných obchodních partnerech a také o dopadech svých činností na lidská práva a životní prostředí. To by umožnilo přiřadit odpovědnost za podílení se na porušování lidských práv těm subjektům, které za ně skutečně odpovídají - ať již v případě právních sporů nebo v rámci spotřebitelské volby.

Vliv reformy na podnikání v České republice

Ve své řeči z roku 2009 Günther Verhaugen připomněl, že prosadit respektování lidských práv po celém světě je v zájmu evropských podnikatelů, protože to povede k zabezpečení rovného hracího pole. Zodpovědní podnikatelé by měli být chráněni před nekalou konkurencí, ať již je evropského nebo zahraničního původu. Využívání dětských a nucených prací, dumpingových cen materiálů vystavěných na devastaci životního prostředí a chybějící legislativy, která by stanovila pravidla pro fungování firem, které operují na mezinárodní úrovni, má přímý vliv na hospodářskou soutěž v České republice. Nízké náklady a tím pádem bezkonkurenční ceny vytvářejí nestejnou startovní pozici na trhu.

Dokud budou mít nadnárodní společnosti příležitost prostřednictvím sítě svých dceřiných a dodavatelských společností profitovat na porušování lidských práv a devastaci životního prostředí mimo Evropu, budou v EU ubývat pracovní místa a narůst propast mezi konkurenceschopností českých a zahraničních podniků. Navrhované reformy by měly tyto nerovné podmínky z evropského trhu pomoci odstranit a měly by ochránit firmy, které vychází z domácího prostředí. Právě jejich činnost stabilizuje ekonomiku a rozvíjí hospodářství, vytváří kvalitní pracovní místa a přitom respektuje zákony i lidská práva.

---

8 Nařízení (CE) č. 44/2001 „Brusel I“ ze dne 22. prosince 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech definuje společné normy ve věcech příslušnosti soudů a výkonu soudních rozhodnutí